

Miscellanea.

З паперів Жеґоти Паулі.

Серед цілого мно́жества нотаток та записок історичних нестора польських етнографів Жеґоти Паулі подибуємо також дві дрібні записки, що дотикають ся історії угорських Русинів. На що були потрібні ті відомости помершому і до якої ціли мали служити — не вміємо напевно сказати. Здає ся нам одначе, що в замірах Паулі лежала обширнійша монографія Татрів і Карпатів, як про те можна догадуватись з рукопису бібліотеки краківського університету ч. 5373, з котрого походить низше подана записка. Друкуємо її на сім місці, не стільки за для поданих в ній відомостей, з котрих знайдець ся теж де що цікаве для історика і етноґрафа Угорської Русн, як для того, щоби не марніла праця чоловіка, котрий, хотяй Поляком вродив ся, з цілого серця полюбив руський нарід і його сумну пісню, коли видав красну збірку „Pieśni ludu ruskiego“.

Rusini w Węgrzech.

Zdaje się, iż Rusini, których także Rusniakami (po węgiersku Oroszok) zowią i którzy do jednego szczepu z południowymi Rusinami w Galicyi i Rossyi należą, osiedli w Węgrzech jeszcze przed przyjściem Madziarów, aczkolwiek najdawniejszy kronikarz węgierski Anonimus regis Belae notarius twierdzi, iż Rusini razem z Madziarami do Węgier przybyli („Multi de Ruthenis Almo duci adhaerentes secum in Pannoniam venerunt, quorum posteritas usque in hodiernum diem per diversa loca in Hungaria habitant“). (Gesta Hungarorum §. 10 pag. 12

ap. Endlicher, Monumenta Arpadiana S. Galli 1849). Tenże kronikarz twierdzi, że książę Zoltan osadził Rusinów na pograniczu Niemiec, gdzie w komitacie wizelburskim zbudowali zamek Oroszvar (Karlburg): „Dux Zolta fixit metas regni Hungariae ex parte Theutonicorum usque ad pontem Guncil (Czillendorf nad Leythą) et in eisdem partibus dedit castrum construere Ruthenis, qui cum Almo duce avo suo in Pannoniam venerant, et in eodem confinio ultra lutum Musun (Hansag) collocavit etiam Rissenos“ (t. j. Pieczyngów — pag. 53). Około r. 1110 miał Koloman, król węgierski, wezwać z Włodzimierza (Lodomierza) i Halicza nowych osadników ruskich, których osadził w mieście Orossfalva (dziś Nagy-Oroszi) w neogradskim komitacie. (Istvanfy, Histor. Lib. XVI). Z tegoż czasu zdają się również pochodzić ruskie kolonie: Oroszlámos, Nagy- i Kis- Oroszi w torontalskim, Oroszi w sümeghskim, Oroszi w weszprimskim, Oroszlo w baranyeńskim komitacie. Według Chronica Hungarorum ed. Varsar, za czasów Stefana św. około r. 1000 miasteczko Sóovar (castrum Salis) było granicą pomiędzy posiadłościami polskimi, ruskimi i madziarskimi. Że Rusini przed XIII wiekiem w Węgrzech mieszkali, świadczy przywilej z r. 1254 wspominający mogiły ruskie (sepulchra Ruthenorum) nad rzeką Laborczą w zemplińskim.

Pomiędzy Rusinami węgierskimi krąży podanie, iż król Andrzej I ukrywał się pomiędzy Rusinami w komitatach Ungh i Bereh (około r. 1046—1051) i dotąd pokazują dwie mogiły (carski hribky), gdzie jego dwaj synowie mają być pochowani. Mylne jest przeto podanie, jakoby książę Teodor Koriatowicz Rusinów dopiero w XIV wieku w Węgrzech osadził¹⁾. Tyle w tem tylko prawdy, iż książę Teodor Koriatowicz r. 1354 zawarł w Braclawiu układ z Ludwikiem królem węgierskim i polskim, mocą którego ustąpił swego prawa do Podola Ludwikowi, który mu za to Munkacz odstąpił; albowiem czuł się zbyt słabym, aby odzyskał odebrane mu Podole (Engel, Geschichte von Halicz und Wladimir, Wien 1792, II Bd. p. 54). Z Koriatowiczem przybyło wiele ruskich bojarów do Węgier. Dyplomata węgierskie wspominają jeszcze r. 1415 „familiaris condam Theodori ducis Po-

¹⁾ Według zapiski dochowanej w archiwum Munkaczowskiego monasteru książę Teodor Koriatowicz, wprzód wojewoda nowgorodski, odstąpiwszy Podole stryjowi swemu Ojgerdowi, udał się r. 1339 do Węgier, gdzie mu król Karol I nadał księstwo Munkaczowskie w Beregskiej stolicy sięgające od Uga do Husta i Maramorozu. Tu zbudował Teodor r. 1339 zamek Munkaczowski, a r. 1360 d. 8 Marca monaster św. Mikołaja, gdzie był wyrzeźbiony herb jego: rycerz zabijający kopią smoka.

doliae, possessionem Csetfalva depraedans“ i r. 1416 „Ondrej Pan de Kaffa dworzanin Koriatowicza posiadający Fekee-Ardó w komitacie Ugocsa“. Według podania założył Koryatowicz Komloska (w komitacie Alhanj), Behero (w kom. Sáros), kościół w Hegyallya i cerkiew w Makowitzy (kom. Sáros). Na Spiżu byli już Rusini w XV wieku, albowiem na belce w cerkwi Poraes był ruski napis z r. 1420. Najmoźniejszą z familli ruskich w Węgrzech byli Csandar de Olnod (Onód), którzy w XV wieku posiadali Makowicę, Setropko i Tokaj i którzy r. 1470 wymarli. W komitacie marmaroskim posiadali Rusini tak zwane wsie wołoskie (villae vlahales), a w bereghskim mieli 10 wsi, r. 1496 mieli osobnych sędziów (kniaziów), którzy własnego obierali wojewodę (Karol Meszáros, A Magyarországi oroszok t. j. węgierscy Rusini, Pesth, 1850, bey Gustaw Emich, pag. 149—166). Jeszcze r. 1628 osadził dziedzic Jan Bajori w Zedlicze koło Orosz-Peklin (czyli Herdegenshay) kolonię Rusiną z Polski (w komit. Sáros); a nawet w r. 1711 są ślady osiadania Rusinów polskich w komitacie Ungh.

Prócz Rusinów były także i polskie osady w Węgrzech. Polski element przeważał w Sabinowie; w Starej Lubowni r. 1603 miewał proboszcz Bartłomiej Grabowski polskie kazania, a w Podolińcu r. 1645 Piarzy. R. 1641 wydał profesor szkoły w Podoleńcu Jakób Nigrini prawo magdeburskie w języku polskim. W Bardiowie oddał jagierski kanonik Stefan Kolosváry r. 1672 polskim katolickim tkaczom zabudowania zboru protestantów. W XIV wieku założył Polak Kazmier wieś Kazmér (w zempliń.) i był ojcem szlacheckiej rodziny Kazmér, która 1690 wymarła; a Adamus Polonus założył Adamfölda (wieś w Saroskiem).

Niektóre ruskie osady na Węgrzech nosiły dawniej niemieckie nazwiska: Szulin (Sulm), Hodermark (Hundertmarkt), Osturnia (Osthorn), Kojssó (Kochenseiffen), Helczmanocz (Hannsdorff), Luko (Dornau), Resso (Grünwald), Malyzs (Malzan), Faluczka (Bagnerhay).

Gałęzią Rusinów są tak zwani Sotacy, potomkowie narodu Sotagrów, których Jornandes wspomina (podług Szafarzyka). W zeszłym wieku liczyła jeszcze tak zwana Sotakeria 70 gmin.

Rusini zajmują w północnych Węgrzech około 340 mil² od źródeł Popradu aż do góry Supanie w marmaroskim komitacie, czyli od Tatrów aż do góry Pietrosz. Mieszkają zaś w stolicach albo żupaństwach (komitatach): 1) spiskiem (rozrzuceni), 2) szaryzyskiem (rozrzuceni), 3) gemerskiem (kolonie), 4) abaujwarskiem (kolonie), 5) zemneńskim [Zemplin] (przeważnie), 6) uźhorodskim (Unghvar), 7) bereżsko-ugoczyskiem (prawie cały), 8) marmaroszyskiem (cały), 10) sabolczyskiem (rozrzuceni), 11) satmarskiem (rozrzuceni); prócz tego

mają Rusini w stolicach Czanadskiej i Biharskiej 3 parafie (należące do Wielko-Waradskiej łacińskiej dyecezyi) liczące do 5000 dusz, oraz w stolicy Baczkiej (województwie Serbskiej) 2 parafie (Kerestur i Kucur, kolonie z końca XVIII wieku z Zemneńskiej stolicy sprowadzone), liczące do 7600 dusz należące do Krizewackiej greko-unickiej dyecezyi. W całym królestwie Węgierskiem r. 1871 liczono Rusinów: a) w Munkaczewskiej greko-katolickiej dyecezyi 317.625 dusz (399 parafii, 456 cerkwi, 376 duchownych, 5 monasterów), po utworzeniu nowej dyecezyi unickiej Samosz-Ujvarskiej w Siedmiogrodzie, do której d. 7 Septembra 1856 przydzielono 94 parafii wołoskich z 105114 duszami, wyłączonych z dyecezyi Munkaczowskiej. Do r. 1872 liczyła dyecezya Munkaczowska 376 parafii (z 1069 wsiami) i 421.775 dusz. b) w Priaszowskiej dyecezyi utworzonej r. 1816 liczono w 1870 r. 187 parafij z 303 cerkwiemi (1228 wsi), 2 monasterami, 207 duchownych, 146.275 dusz. c) W Wielko-Waradskiej dyecezyi: 3 parafie (utworzone r. 1740–1752) liczące 5000 dusz; d) w Kryżowackiej dyecezyi 2 parafie liczące 7660 dusz. W całych Węgrzech 466.560 Rusinów unitów.

Na Rusi węgierskiej był niegdyś sławny monaster ruski Zanow,¹ podług niektórych we wsi Łuh (Lanka-Széles) nad rzeką Usła (czyli Uhła) w górach koło Sehota (Szigeth), w którym r. 1262 został mnichem książę Juryj Lwowicz (Ipat. Lietopis, Połn. Sobr. II, 210); lubo niektórzy twierdzą, że ten monaster był we wsi Hruszewo (Körtvélyes), gdzie też w XVI wieku była drukarnia i do 300 mnichów¹).

Do nowoutworzonej dyecezyi unickiej wołoskiej Samosz-Ujvarskiej d. 7. Septembr. 1856 wyłączono z dyecezyi Mukaczowskiej: I) Z archidiakonatu Maramoroskiego wyłączono dekanaty (błagoczynija — protopresbyterstwa): 1) Izski 14 parafii z 15007 dusz, 2) Kassowski 16 parafii z 14483 parafian, 3) część wołoską dekanatu Syhotskiego z 9740 parafianami, 4) część wołoską dekanatu Wyszzejewskiego (Vissóviensis) z 13077 parafianami; II) z archidiakonatu Ugockiego: 5) część wołoską dekanatu Turczenskigo z 7686 parafianami; III) z archidiakonatu Satmarskiego — dekanaty: 6) Awatski (Avassiensis) z 13 parafiami i 14162 dusz, 7) Wyższo-Bański z 4 parafiami i 7696 dusz, 8) Wielko-Bański z 12 parafiami i 8235 dusz, 9) Synje-Waralski (Szinyér-Varallya) z 8 parafiami i 8023 dusz, 10) część wołoską dekanatu Satmarskiego z 7005 parafianami.

¹) Випускаємо дальший уступ автографа, в котрім автор вичислив гори Угорської Руси.

W dyecezyi mukaczowskiej r. 1872 było 376 parafii z 1069 wsiami i przysiółkami i 421775 dusz.

Низше подана записка займає в рукописи особну картку — і цілком не лучить ся з попередньою.

Wskutek nowych kolonizacyj za księcia Toxus i za Predslawy żony Kolomana rozszerzyły się osady ruskie głębiej w kraj po za Cisę aż ku Wasowu, a nawet za Dunaj aż do zachodniej granicy Węgier, co potwierdzają nazwy miejsc: Orosz, Kis-Orosz, Nagy-Orosz, Orosz-Gadna, Oroszvár (Karlburg w Wiselburgskiem żupaństwie). R. 1360 Teodor Koriatovics dux de Munkacz (Datum in Munkach, d. 8 mensis Martii A. D. 1360) funduje na górze Czernek pod Munkaczem monaster Bazyljanów pod tytułem św. Mikołaja, któremu nadał wsie Bobovische (Bobovics) i Lanka (w beregsk. komitacie). (Ob. Fejer. Cod. dipl. IX. 3, p. 196, N^o XCIII; Basilovits, Brevis notitia fundationis Theodori Koriatovics. Cassoviae, 1799. I. p. 11; Schmith, Episcop. Agrieus. I. p. 303). Koriatovics—po ustąpieniu Wołochów do Multan r. 1359 zaludnił ruskimi osadami pustą Marmaryją. Akta patriarchatu carogrodzkiego wspominają r. 1390 Balicę i Dragosza jako wojewodów w Marmaroszu. R. 1458 jako namiestnik biskupstwa mukaczowskiego wspomniany jest Łukasz swiaczczennik (presbyter), a r. 1491 pierwszy raz wspomniany Jan biskup ruski w Mukaczowie, po nim r. 1551 Ladislaus episcopus Ruthenorum, 1561 Hilarion, po nim Ladislaus Szent-Mikloszy 1568 i t. d. R. 1641 dyzunicki biskup Bazyli Tarasowicz chciał przyjąć unią, lecz go za to Jerzy Rakoczy w więzieniu osadził, z którego go puścił 1642 w Augustcie 1648; po nim został biskupem Partenius Petrowicz Rataszinski (Petrus Partheni), który d. 24 Aprila 1649 w Unghvarze przyjął unią z kościołem łacińskim, co papież Aleksander VII potwierdził 1655. Umarł po r. 1670, lecz miał za życia dysunita antybiskupa Joanniciusza, którego popierała Zofia Batorówna, wdowa po Jerzym Rakoczym II; ten żył jeszcze r. 1684, trzymał probostwo Mislicze i odbudował klasztor w Munkaczu. R. 1689 Jan Józef de Camillis Grek, biskup Sebasty, jako misionarz z Rzymu przybyły r. 1690 został od cesarza Leopolda I mianowany biskupem mukaczowskim; ten zaprowadził unią 1704. Następcą jego [był] Józef Hodermarszky unita, lecz go Rzym nie potwierdził, złożył 1715 biskupstwo i został hegumenem monasteru na górze Czernek. Papież Klemens XIV bullą z d. 19 Septembra 1771 biskupstwo mukaczowskie potwierdził.

Biskupi ruscy w Węgrzech mukaczowscy: Lucas presbyter 1454, Joannes 1491, Ladislaus 1551, Hilarion 1561, Sergius 1606, Euthimius 1618, Petronius 1620, Joannes Gregorii 1727, Basilius Taraszovics 1635,

Porphirius Ardan Sophroni 1642, Juszko intercessere(?) Petrus Partheni 1650 (unita), Amphilochoi Joannicius Malachovszky 1661, Raczin Valasinowszky 1681, Mawrocordati Sochovszky, Lipniczky, Kulcsiszky, Raphael Angelus, Methodius 1687, Joannes Josephus de Camillis 1688 (unita), Petronius Kaminsky, Josephus Hodermarszky 1709, Georgius Genadius Bizanczy 1716, Simeon Stephanus Olsavszky 1733, Gabriel Georgius Blasovszky 1738, Manuel Olsavszky 1747, Joannes Bradacs 1767 (Ms. Collar in Archivo Viennensi, Nr. 448).

Станіслав Здзярскій.

Из переписки П. Куліша з Галичанами 1870—71 р.

В вересневій книжці „Кіевської Старини“ з сего року подав я найбільшу частину переписки П. Куліша з В. Барвінським з 1871 р., закупленої мною разом з иньшими паперами у одного львівського антикварія. Тут подаю дальшу частину тої переписки, повторяючи при тім один лист, що надрукований у „Кіев. Стар.“ з деякими помилками і пропусками.

Н. І. Лист Куліша до одного з братів Барвінських.

23 вересня 1870 Венеція.

Відписав я Вашому братові Володареві в Тарнопіль, Szlachcińce, та не весело йому буде читати мою одповідь. Проти Михайла П(одолинського) знялась у Відні буча, а при тому вражено й моє серце. Післав я до його й сьмий лист Михайлів. Коли хочете довідатись, що воно є, то нехай він сповістить Вас¹⁾.

Зі Львова відписано Михайлові, що „Правду“ мусили кинути, а буде Лавровський видавати по два рази на тиждень якусь „Основу“. Тоді я наказав Віденцям, щоб 100 рублів, котрі воставив я на підмогу Правди, обернено на иншу річ, а Нечуєву нову повість, що я також їм передав, не випускали з своїх рук.

Профессура — діло спасенне, та не скажу нічого, докі не довідаюсь про кондиції. Чи має тут місце прибавка пенсії ad personam,

¹⁾ Сей лист пок. М. Подолінського з д. 18 вересня 1870 р. знайшов ся також між закупленими мною паперами, але друкувати його не варто. I. Ф.